

مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایران

● دکتر علی صادق زاده وایقان

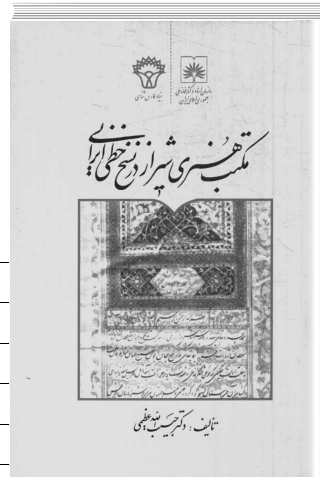
کارشناس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مشاور سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی / Sadeghzadeh3832@yahoo.com

چکیده

بیان جنبه‌های هنری نسخه‌های خطی نیازمند تخصص فنی و حرفه‌ای است. کتاب مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایرانی می‌تواند به‌عنوان یک منبع آموزشی تخصصی در این حوزه مورد استفاده اساتید، پژوهشگران، فهرست‌نگاران، و دانشجویان قرار گیرد. در این اثر، نقاشی و تذهیب ایرانی - اسلامی مکتب هنری شیراز از بدو ظهور تا اوج تکامل و کتاب‌آرایی در ایران در دوره‌های مغول، تیموری، صفوی، افشاریه، زندیه، و قاجار به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. ارائه تصویر روشنی از اهمیت موضوع، فصل‌بندی و تصاویر متناسب با محتوای مطالب ارائه‌شده و نمایه‌های متعدد و تخصصی از مزایای برجسته این کتاب است. علاوه بر بعضی از اشتباهات تایپی، نوشتاری، و استناددهی، همخوانی نداشتن عنوان کتاب با فصول و مطالب ارائه‌شده، دقیق و شفاف نبودن جامعه آماری، بیان نشدن پیشینه خارج از کشور، ناقص بودن اطلاعات کتابشناختی منابع و مآخذ، یکدست و کامل نبودن اطلاعات نمونه‌ها و تصاویر، بودن نتایج پژوهش با اهمیت موضوع و حجم مطالب ارائه‌شده، تقسیم‌بندی غیرضروری نمایه‌ها از نواقص و اشکالات عمده این اثر محسوب می‌شود. پیشنهادهای ارائه‌شده در انتهای مقاله می‌تواند علاوه بر رفع نقایص و اشکالات، برغنائی این اثر در چاپ و ویرایش‌های بعدی یا تدوین آثار مشابه در آینده موثر و مفید باشد.

کلیدواژه‌ها

نسخه‌های خطی، مکتب هنری شیراز، تذهیب، نگارگری، کتاب‌آرایی، نقاشی

■ عظیمی، حبیب‌الله، مکتب هنری شیراز در
نسخ خطی ایرانی. تهران: سازمان اسناد
و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران،
۱۳۹۳. ۱۵۵ ص. مصور.
شابک: ۷-۳۹۰-۴۴۶-۹۶۴-۹۷۸.

فصلنامه نقدکتاب

میراث

سال دوم، شماره ۵
بهار ۱۳۹۴

۱۷۸

مقدمه

سهمی که نسخه‌های خطی در تحول دانش بشر و ارتقای سطح فرهنگی و روابط اجتماعی داشته، خوشبختانه، روزه‌روز بیشتر مشخص شده است، در تمامی عرصه‌های علمی دنیا، به نسخه‌های خطی با دیده احترام و ارزش کاربردی، فرای ارزش مادی و موزه‌ای نگاه می‌شود (آصف‌آگاه، ۱۳۸۷، ۵). برای تحقق این امر لازم است نسخه‌های خطی شناسایی، فراهم‌آوری، حفاظت، فهرست‌نویسی، و اطلاع‌رسانی شوند. برای برقراری کانال ارتباطی بین نسخه‌های خطی و پژوهشگران حوزه‌های مختلف دانش بشری، مهم‌ترین اقدام فهرست‌نویسی این منابع مهم علمی، فرهنگی، هنری، تاریخی و غیره با جزئیات دقیق‌تر است، که با فهرست‌نویسی میسر می‌شود. در همین راستا، ذکر جنبه‌های هنری نسخه‌های خطی نیازمند آشنایی فهرست‌نگاران با ویژگی هنری و تئذینات نسخه‌هاست تا بتوانند این اطلاعات را به‌طور دقیق و کامل به فهرست‌ها منتقل کنند.

برای تحقق این موضوع، کتاب مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایرانی می‌تواند به‌عنوان یک منبع آموزشی در حوزه هنر و نسخه‌شناسی، مورد استفاده اساتید، پژوهشگران، فهرست‌نگاران، و دانشجویان قرار بگیرد. به‌همین دلیل، این نوشته قصد معرفی و بررسی این اثر گرانقدر را دارد. لازم به یادآوری است مؤلف این اثر، جناب آقای دکتر حبیب‌الله عظیمی، از استادان نگارنده این سطور بوده‌اند و به‌رسم حوزه‌های علمیه و طلبه‌ها، درس پس می‌دهیم.

معرفی اثر

کتاب مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایرانی، مزین به «سخن نخست» دکتر سید رضا صالحی، رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، و «پیشگفتار استاد انوار» است و از ۴ فصل، فهرست منابع و مآخذ، نمایه‌ها (۱۲ نوع) و تصاویر تشکیل شده است:

فصل اول: ضرورت بررسی مکتب شیراز در آرایه‌های هنری نسخه‌های خطی؛ شامل: مقدمه، ۱. بیان مسئله؛ ۲. ضرورت و اهمیت پژوهش؛ ۳. اهداف؛ ۴. سؤالات تحقیق؛ ۵. روش تحقیق؛ ۶. پیشینه؛ و ۷. نتیجه‌گیری.

فصل دوم: هنر نقاشی و تذهیب ایرانی-اسلامی؛ شامل: مقدمه: هنر مصورسازی کتاب در ایران، ۱. تأثیر هنر ساسانی؛ ۲. تأثیر هنر مانوی؛ ۳. تأثیر هنر چین؛ ۴. تأثیر هنر عباسی‌ها؛ ۵. تأثیر هنر سلجوقی؛ ۶. لوازم و عوامل مؤثر در زیبایی نقاشی و تذهیب ایرانی-اسلامی، شامل: ۶-۱. خط در نقاشی و تذهیب ایرانی-اسلامی؛ ۶-۲. فضا در نقاشی و تذهیب ایرانی-اسلامی؛ ۶-۳. منحنی حلزونی و مارپیچ‌ها در نگارگری و تذهیب ایرانی-اسلامی؛ و ۶-۴. رنگ در نگارگری و تذهیب ایرانی-اسلامی.

فصل سوم: مکتب هنری شیراز از بدو ظهور تا اوج تکامل؛ شامل: ۱. کتاب‌آرایی در ایران در دوره مغول و تیموری؛ شامل: ۱-۱. مکتب شیراز در عهد آل اینجو (۷۲۵-۷۵۸ ق.)؛ ۱-۲. ویژگی‌های مکتب شیراز در دوره آل اینجو؛ ۱-۳. نمونه‌هایی از نسخه‌های مذهب و مصور این دوره؛ ۱-۴. مکتب شیراز در دوره آل مظفر (۷۵۶-۷۹۵ ق.)؛ ۱-۵. ویژگی‌های مکتب شیراز در دوره آل مظفر؛ و ۱-۶. نمونه‌هایی از نسخه‌های مذهب و مصور این دوره.

۲. مکتب شیراز در دوره تیموری؛ شامل: ۲-۱. کتاب‌آرایی مکتب شیراز در دوره حاکمان تیموری؛ ۲-۲. ویژگی‌های مکتب شیراز دوره تیموری؛ ۲-۳. نمونه‌هایی از نسخه‌های مذهب و مصور این دوره؛ ۲-۴. مکتب هرات و همبستگی آن با مکتب شیراز در این دوره؛ ۲-۵. ویژگی‌های مکتب هرات؛ ۲-۶. مکتب تبریز و همبستگی آن با مکتب شیراز در این دوره؛ ۲-۷. ویژگی‌های مکتب تبریز؛ و ۲-۸. نشان‌های خاص مصحف‌ها در مکتب شیراز (از قرن ۷ تا ۹ ه. ق.).

۳. مکتب شیراز در دوره صفوی، شامل: ۳-۱. ویژگی‌های مکتب شیراز در دوره صفوی؛ و ۳-۲. نمونه‌هایی از آثار مکتب شیراز در دوره صفوی.

۴. تذهیب و نگارگری در دوره‌های افشاریه و زندیه و قاجار؛ شامل: ۴-۱. مکتب شیراز در دوره‌های افشاریه و زندیه و قاجاریه (قرن دوازدهم و سیزدهم)؛ ۴-۲. تحولات تذهیب و نقاشی در دوره افشاریه؛ ۴-۳. تحولات تذهیب و نقاشی در دوره زندیه؛ ۴-۴. ویژگی‌های مکتب شیراز در دوره زندیه.

۵. تحولات تذهیب و نقاشی در دوره قاجار؛ شامل: ۵- ۱. ویژگی‌های تذهیب و نقاشی در دوره قاجار؛ و ۵- ۲. نمونه‌هایی از آثار مکتب شیراز در دوره قاجار. در این فصل علاوه بر نسخه‌های متعددی که به‌عنوان نمونه و سند (شاهد) در مباحث مرتبط بیان شده است، به‌طور مشخص و شفاف، در ادامه مطالب مربوط به پنج دوره تاریخی، آل اینجو، آل مظفر، تیموری، صفوی، و قاجار، تحت عنوان «نمونه‌هایی از نسخه‌های این دوره/...»، جمعاً ۳۱ نسخه طبق جدول ۱ به‌عنوان نمونه و سند معرفی شده است. جدول ۱. اطلاعات ارائه شده برای نمونه‌هایی از نسخه‌های معرفی شده

فصلنامه نقدکتاب

میراث

سال دوم، شماره ۵
بهار ۱۳۹۴

۱۸۰

نام دوره	عنوان نسخه	نام مؤلف	نام کاتب	تاریخ کتابت	نوع تذهیب	شماره / محل نگهداری	اطلاعات منبع
کتابخانه مجلس	۱. قرآن مذهب		یحیی بن نصیر جمالی صوفی	۷۴۶-۷۴۵ ق.	د	آستان مقدس شاهچراغ	خلیلی، معتقدی ۳، ۲، ۱
	۲. شاهنامه مصور	فردوسی	عبدالرحمان آل ... عبدالله ... بن ظهیر	۷۲۳ ق.		کتابخانه دولتی سن پترزبورگ	آداموا، بلخاری ۴
کتابخانه آستان قدس	۳. جوامع الحکایات و لوامع الروایات	سدیدالدین محمد بن محمد عوفی	نامشخص	۷۱۷ ق.		۹۵/کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۵
	۴. صحیح بخاری		صاین ماشاده اصفهانی	۷۵۷ ق.			۸، ۷
	۵. تاریخ جهانگشای جونی			۷۶۴-۷۸۶ ق.	ب ۲۸۴	کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۹
	۶. خمسة نظامی		محمد عبداللطیف بن محمد عقاقیری	۷۶۷ ق.		کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۱۱، ۱۰، ۱۲
	۷. حدائق الانوار و بدایع الاسعار	جنید بن محمود بن محمد		۷۹۰ ق.		کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۱۳
	۸. دیوان عماد فقیه		منصور بن علی بن محمد طوسی کاشی	۷۸۶ ق.		۷۴۵/ کتابخانه ملی فرانسه	[ریشار] ۱۴
	۹. اعراض الطیبه و مباحث العلالیه			۸۱۳-۸۱۷ ق.	ب ۲۱۵	کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۱۵
	۱۰. زیچ نامه				ب ۲۲۸	کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۱۶
کتابخانه آستان قدس	۱۱. گلچین اسکندر سلطان		محمد الحلواتی الجلالی الاسکندری		ب ۵۴۲	۲۷۲۶۱/کتابخانه بریتانیای لندن	Robinson ۱۷
	۱۲. سه دیوان	امیر خسرو دهلوی، حسن دهلوی، ناصر بخاری	نورالحسینی	۸۲۰ ق.		کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۱۸
	۱۳. گلچین منظوم ابراهیم سلطان	فردوسی، عطار، نظامی، خواجوی کرمانی، امیر خسرو دهلوی	محمود الکاتب الحسینی	۸۲۳ ق.		موزه دولتی برلین	kuhnel ۱۹
	۱۴. ظفرنامه ابراهیم سلطان		یعقوب بن حسن (سراج الحسینی السلطانی)	۸۳۹ ق.		بنیاد گورکیان نیویورک، موزه هنری کلینوند و موزه هنری متروپولیتن نیویورک	Robinson ۲۰
کتابخانه آستان قدس	۱۵. شاهنامه فردوسی		یعقوب بن عبدالکریم خطاط		ب ۵۸۸	کتابخانه ملی فرانسه	ریشار ۲۱

نام دوره	عنوان نسخه	نام مؤلف	نام کاتب	تاریخ کتابت	نقده / صفحه	آب و	شماره / محل نگهداری	شماره ثبت	منبع اطلاعات
دوره اول	۱۶. گلستان سعدی		محمد القوام شیرازی (حمامی)	۹۸۱۹۴۷ ق.			۱۳۸۲/کتابخانه ملی فرانسه	۲۸	
	۱۷. حماسه های ایرانی						۲۱۱۳/کتابخانه ملی فرانسه	۲۹	
	۱۸. دیوان حافظ و سعدی						۱۳۰۹/کتابخانه ملی فرانسه	۳۰	
	۱۹. دیوان انوری		قاضی محمدحسین دارالمرزی	۱۰۳۵ ق.			۵۱۴/کتابخانه ملی فرانسه	۳۱	
	۲۰. خمسه نظامی		حاجی جمال شیرازی	۱۰۵۰-۱۰۴۷ ق.	۳۵۹ ب		۱۵۳۷۹/کتابخانه ملی ایران	۳۲	
	۲۱. کشکول			۱۰۴۹ ق.			۴۹۳۶/کتابخانه ملی ایران	۳۳	
	۲۲. تاریخ نگارستان	غفاری قزوینی	محمد مسیح شیرازی ابن مولانا فریدی	۱۰۶۱ ق.			۵۲۴۱ ف/کتابخانه ملی ایران	۳۴	
	۲۳. حاشیه شرح اشارات	محمد هادی بن معین الدین محمد شیرازی		۱۰۶۲ ق.			۱۵۹۴۶/کتابخانه ملی ایران	۳۵	
	۲۴. منتخب قرآن و ادعیه		عباس بن شمس الدین حسین شیرازی	۱۰۸۰ ق.			۵۲۵۲ ع/کتابخانه ملی ایران	۳۶	
	۲۵. قرآن مترجم		علی رضا بن کمال الدین اردکانی شیرازی	۱۰۸۴ ق.			۶۰۲۶ ع/کتابخانه ملی ایران	۳۷	
دوره دوم	۲۶. صحیفه سجادیه	امام زین العابدین (ع)	عبدالله بن محمد رضا شیرازی	۱۲۲۵ ق.			۷۲۵۱/کتابخانه ملی ایران	۳۸	
	۲۷. قرآن		محمد شفیع شیرازی (میرزا کوچک وصال)	۱۲۳۱ ق.			۶۰۲۴ ع/کتابخانه ملی ایران	۳۹	
	۲۸. تخفه السفر لنور البصر						۲۶۰۱/۱ کتابخانه ملی	۴۰	
	۲۹. دیوان حافظ			۱۲۴۳ ق.	۴۹۳ ص		۲۲۲۲۴/کتابخانه ملی ایران	۴۱	
	۳۰. زاد المعاد	محمد باقر مجلسی	عبدالله گرجی	۱۲۴۷ ق.			۱۹۷۶۷/کتابخانه ملی ایران	۴۲	
	۳۱. منتخبی از شاهنامه		محمود حکیم پسر وصال شیرازی	۱۲۶۹ ق.			۱۱۲۳۶/کتابخانه ملی ایران	۴۳	

فصل چهارم: نتایج و پیشنهادات؛ شامل: ۱. نتایج اصلی پژوهش؛ و ۲. پیشنهادات.

در ادامه این چهار فصل، فهرست منابع و مأخذ، شامل: ۶۴ منبع فارسی (کتاب، مقاله، و پایان نامه) و ۳ منبع لاتین آمده است و در پی آن، نمایه ها؛ شامل: ۱. آرایه ها؛ ۲. واژه ها و اصطلاحات تخصصی؛ ۳. سبک ها و مکتب های هنری؛ ۴. نقاشی، نگارگری، و هنر؛ ۵. رنگ ها؛ ۶. خط ها؛ ۷. حاکمان، امیران، وزیران و حکومت ها؛ ۸. کاتبان،

خوشنویسان، نقاشان، و مذهبیان؛ ۹. مؤلفان نسخه‌های خطی؛ ۱۰. عنوان نسخه‌های خطی؛ ۱۱. کتابخانه‌ها و موزه‌ها؛ و ۱۲. مکان‌ها.

انتهای این کتاب نیز بخش تصاویر است؛ شامل ۴۳ تصویر از ۳۶ نسخه موجود در ۷ کتابخانه و موزه، که طبق جدول ۲ معرفی شده‌اند.

جدول ۲. توضیحات (زیرنویس) تصاویر ارائه شده

شماره تصویر	توضیحات	تاریخ کتابت	کاتب	محل نگهداری
۱	یکی از اوراق قرآن ۵ سطر تاشی خاتون با خط محقق و ریحان	۷۴۵ ق.	یحیی بن نصیر جمالی صوفی	کتابخانه آستان مقدس شاهچراغ
۲	یکی از اوراق قرآن ۵ سطر تاشی خاتون، با کتیبه میانی که نام سوره در آن درج شده	۷۴۵ ق.	-	-
۳	کتیبه یکی از اوراق قرآن تاشی خاتون	۷۴۵ ق.	-	-
۴	رزم بیژن با هومان و کشته شدن هومان، صفحه‌ای از نگاره شاهنامه مصور	۷۳۳ ق.	-	-
۵	صفحه افتتاح از نسخه جوامع الحکایات ولوامع الروایات	۷۱۷ ق.	-	[کتابخانه ملی فرانسه]
۶	جشن نکاح همای و همایون از نسخه دیوان خواجوی کرمانی	۷۹۸ ق.	-	[کتابخانه ملی انگلستان]
۷	صفحه افتتاح از نسخه صحیح البخاری	۷۵۷ ق.	-	-
۸	صفحه افتتاح از مجلد سوم نسخه صحیح البخاری	۷۵۷ ق.	-	-
۹	صفحه افتتاح از نسخه تاریخ جهانگشای جوینی	۷۶۴- ۷۸۶ ق.	-	[کتابخانه ملی فرانسه]
۱۰	بهرام گور در حال تیراندازی به اژدها و شکار، صفحه‌ای از خمسه نظامی	۷۶۷ ق.	-	[کتابخانه ملی فرانسه]
۱۱	صفحه افتتاح از خمسه نظامی	۷۶۳ ق.	-	-
۱۲	سرلوح و کتیبه از نسخه خمسه نظامی	۷۶۳ ق.	-	-
۱۳	ترنج همراه با عبارت اهداء نسخه به پادشاه آل مظفر در صفحه آخر آستر بدرقه نسخه حدائق الانوار	۷۸۸- ۷۹۰ ق.	-	[کتابخانه ملی فرانسه]
۱۴	صفحه افتتاح از نسخه دیوان عماد فقیه	۸۷۶ ق.	-	-
۱۵	ترنج صفحه افتتاح از نسخه اعراض الطیبه جرجانی حاوی عبارت یادداشت اهدا	۸۱۳- ۸۱۷ ق.	-	-
۱۶	دو صفحه مقابل از مجموعه رساله‌های ستاره شناسی و ستاره شماری	۸۱۳- ۸۱۷ ق.	-	-
۱۷	خسرو و آب تنی شیرین گلچین اسکندر سلطان	۸۱۳- ۸۱۴ ق.	-	[کتابخانه بریتانیا]
۱۸	دو صفحه آغازین از مجموعه اشعار خسرو، حسن دهلوی و ناصر بخاری معروف به سه دیوان	۸۲۰ ق.	-	-
۱۹	جنگ قبایل، صفحه‌ای از گلچین اشعار	۸۲۳ ق.	-	[موزه دولتی برلین]
۲۰	جشن ضیافت تیمور پس از فتح دهلی، از ظفرنامه علی یزدی	۸۳۹ ق.	-	[موزه هنری کلپولند]
۲۱	جنگ قبایل، صفحه‌ای از گلچین اشعار	۸۲۳ ق.	-	[موزه دولتی برلین]
۲۲	پیامبر اسلام حضرت محمد (ص) همراه با جبرئیل در برابر سه دروازه بهشت، معراجنامه	۸۳۴- ۸۴۴ ق.	-	-
۲۳	دو صفحه افتتاح از غزلیات کاتبی	۸۸۰ ق.	-	[کتابخانه ملی فرانسه]
۲۴	فتوحات نیاکان چنگیزخان، از جامع التواریخ رشیدالدین فضل الله همدانی	۸۳۴- ۸۳۸ ق.	-	-
۲۵	نشان تعیین‌کننده آیات، بخشی از یکی از اوراق قرآن تاشی خاتون وقف آستان مقدس شاهچراغ	۷۴۵ ق.	-	-

فصلنامه نقد کتاب

میراث

سال دوم، شماره ۵
بهار ۱۳۹۴

۱۸۲

شماره تصویر	توضیحات	تاریخ کتابت	کاتب	محل نگهداری
۲۶	نشان خمسی به شکل سرو زرین و لاجورد در حاشیه اوراق قرآن تاشی خاتون	۷۴۵ ق.		
۲۷	نشان عشره به شکل شمشه مدور همراه با شرفه در حاشیه اوراق قرآن تاشی خاتون	۷۴۵ ق.		
۲۸	صفحه افتتاح از گلستان سعدی	۹۸۱-۹۴۷ ق.		
۲۹	بهرام گور ساسانی گرزبه دست در حال کشتن دو شیر، حماسه های ایرانی	۹۷۵ ق.		
۳۰	سعدی در جشن رقص سماع در تصویر حاشیه یکی از اوراق دیوان سعدی	۹۸۳ ق.		
۳۱	جشن شکار در باغ با حضور پادشاهی شبیه به شاه عباس اول، مجالس نقاشی از دیوان انوری	۱۰۳۵ ق.		
۳۲	صفحه افتتاح از خمسه نظامی، نسخه شماره ۱۵۳۷۹	۱۰۴۷ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۳	صفحه افتتاح از کاشکول شیخ بهایی، نسخه شماره ۴۹۳۶	۱۰۴۹ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۴	صفحه افتتاح از تاریخ نگارستان، نسخه شماره ۵۲۴۱ ف	۱۰۶۱ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۵	صفحه افتتاح از حاشیه شرح اشارات، نسخه شماره ۱۵۹۴۶	۱۰۶۲ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۶	صفحه افتتاح از منتخب قرآن و ادعیه، نسخه شماره ۵۲۵۲ ع	۱۰۸۰ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۷	صفحه افتتاح از قرآن مترجم، نسخه شماره ۶۰۲۶ ع	۱۰۸۴ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۸	صفحه افتتاح از صحیفه سجاده، نسخه شماره ۷۲۵۱	۱۲۲۵ ق.	کتابخانه ملی ایران	
۳۹	صفحه نخست از قرآن، نسخه شماره ۶۰۲۴ ع	۱۲۳۱ ق.	محمد شفیع شیرازی	کتابخانه ملی ایران
۴۰	صفحه افتتاح از تحفة السفر، نسخه شماره ۲۶۰۱/۱ ف	۱۲۴۰ ق.		کتابخانه ملی ایران
۴۱	صفحه افتتاح از دیوان حافظ، نسخه شماره ۲۲۲۴	۱۲۴۳ ق.		کتابخانه ملی ایران
۴۲	صفحه افتتاح از زاد المعاد مجلسی، نسخه شماره ۱۱۲۳۶	۱۲۴۷ ق.		کتابخانه ملی ایران
۴۳	صفحه افتتاح از منتخب شاهنامه (زال و رودابه)، نسخه شماره ۱۹۷۶۷	۱۲۴۷ ق.		کتابخانه ملی ایران

معرفی مؤلف

استاد حبیب الله عظیمی در سال ۱۳۴۰ در آران و بییدگل چشم به جهان گشود. بعد از اخذ دیپلم، دفاع از میهن را بر ادامه تحصیل ترجیح داد و روانه جبهه های جنگ تحمیلی شد. در سوم خرداد ۱۳۶۱، همزمان با سالروز فتح خرمشهر، در اثر اصابت ترکش، از ناحیه کمر قطع نخاع شد و به درجه جانبازی در راه اعتقادات و میهن اسلامی مفتخر شد. پس از دو سال درمان در بیمارستان های مختلف و آسایشگاه جانبازان، در دوره بازگشایی دانشگاه ها پس از انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۶۲، وارد دانشکده الهیات دانشگاه تهران شد و در سال ۱۳۶۶ موفق به اخذ مدرک لیسانس الهیات و در سال ۱۳۶۹ موفق به اخذ فوق لیسانس فقه و حقوق اسلامی از دانشگاه تهران با رتبه ممتاز شد.

در سال ۱۳۷۰ به عضویت هیات علمی - پژوهشی کتابخانه ملی ایران درآمد و به تدوین فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملی مبادرت ورزید. ایشان از سال ۱۳۷۶، همزمان با

کار، به ادامه تحصیل در مقطع دکتری دانشگاه فردوسی مشهد پرداخت و به سال ۱۳۸۱، موفق به اخذ مدرک دکتری فقه و حقوق اسلامی شد. به سال ۱۳۸۱، به عنوان مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر، و از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۱ به سمت معاون کتابخانه ملی برگزیده و پس از آن مشاور رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی شد.

تدریس در مرکز آموزش عالی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، دانشگاه الزهراء، دانشگاه مذاهب اسلامی، دانشگاه شهید بهشتی، بنیاد ایران شناسی، و دانشگاه امام رضای مشهد (ع) و برگزاری کارگاه‌های آموزشی در حوزه نسخه‌های خطی در داخل و خارج از کشور از فعالیت‌های آموزشی نامبرده است.

راهنمایی و مشاوره بیش از بیست عنوان پایان‌نامه، تألیف ۱۰ جلد کتاب و بیش از ۲۵ مقاله علمی، که اکثر آن‌ها در حوزه نسخه‌های خطی هستند، همچنین ارائه چندین مقاله در سمینارها و کنفرانس‌های داخل و خارج از کشور و تدوین چندین جلد از فهرست‌های نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ایران از آثار قلمی و پژوهشی ایشان محسوب می‌گردد.

نقاط قوت و برجستگی‌های کتاب

۱. اثر در قطع، جلد و طرح جلدی مناسب با حال و هوای نسخه‌های خطی، کیفیت مناسب، و توسط ناشر تخصصی چاپ و منتشر شده است.
۲. فهرست مطالب بیانگر چکیده‌ای از محتوای اثر است و همچنین، نشان از تسلط و توانمندی مؤلف در انسجام‌بخشی به ارائه مطالب.
۳. چون مؤلف کتاب مدرس دانشگاه است، تجربه تدریس باعث شده است تا کتاب ضمن داشتن متنی شیوا و رسا، ویژگی‌های خوب آموزشی هم داشته باشد و با توجه به حجم کم، علاقمندان را تشویق به مطالعه کند.
۵. تصاویر متناسب با محتوای بحث در درک مطالب ارائه شده نقش موثری دارد.
۶. نمایه‌های متعدد و تخصصی این اثر، همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، بسیار مفید است.
۷. منبع خوبی برای پژوهشگران برای انتخاب موضوع پژوهشی است.

کاستی‌ها و پیشنهاداتی برای غنای کتاب

الف. اشکالات و نواقص کلی

۱. بعضی از جملات تأمل‌برانگیز هستند و نیاز به ویرایش دارند؛ مانند:
  - ۱.۱. در جمله‌های «با توجه به این که مکتب شیراز جزء مهم‌ترین مکاتب نقاشی و از فعال‌ترین مراکز نگارگری و تذهیب ایران از اواسط قرن هشتم تا پایان سده چهاردهم می‌باشد» (ص. ۱۸) و «مکتب شیراز جزء مهم‌ترین مکاتب نقاشی و از فعال‌ترین مراکز نگارگری و تذهیب ایران از اواسط قرن هشتم هجری تا پایان سده چهاردهم هجری می‌باشد» (ص. ۳۹)، واژه «مراکز» جایگزین «مکتب شیراز» شده که مناسب نیست، زیرا «مکتب شیراز» مختص و بیانگر مکان و مرکز خاصی نیست.

۲-۱. در جمله «نگاره‌ها عموماً در اندازه‌های کوچک و قالب افقی است. ترکیب‌بندی اکثراً هنوز کتیبه‌وار و قاب‌بندی شده است» (ص. ۴۱) واژه «هنوز» باید بررسی شود.

۲. اشتباهات تایپی در متن وجود دارد؛ مانند: «بزرگ / صحیح: بزرگ» در ص. ۱۸، پ. ۳، س. ۵؛ «تموجات» در ص. ۲۵، پ. ۱، س. ۱۱؛ «لکن / صحیح: کهن» در ص. ۲۶، پانویس، ش. ۲؛ «عیوقی» در ص. ۲۹، پ. ۲، س. ۴؛ «دامووا / صحیح: آدامووا» در ص. ۳۷، پانویس، ش. ۱؛ «حسین / صحیح: حسن» در ص. ۳۹، پانویس، ش. ۳؛ «اولگ‌گرا / صحیح: آلك گرابار» در ص. ۴۳، پانویس، ش. ۲ و غیره.

۳. بعضی از واژه‌ها نیاز به معادل لاتین یا توضیح دارد؛ مانند: گنوسی در ص. ۲۶، پ. ۳، س. ۴.

۴. معادل لاتین بعضی از واژه در متن آمده و بهتر بود برای یکدست شدن در پانویس نوشته می‌شد، مانند: پایادو پولو (Papado Poulo) در پ. ۳، س. ۲.

۵. در برخی از موارد از علائم سجاوندی به طور کامل و دقیق استفاده نشده است.

۶. بعضی از مباحث و مطالب بهتر است مستند شود؛ مانند: چهار پاراگراف از مطالب مربوط به بحث «۶. لوازم و عوامل مؤثر در زیبایی نقاشی و تذهیب ایرانی-اسلامی» در صفحات ۲۹ و ۳۰؛ پاراگراف ۳ در صفحه ۳۹ و غیره.

۷. استنادهای برون متنی (پانویس‌ها) ناقص بوده، یکدست نیست.

۱-۷. در مواردی عناوین منابع ناقص نوشته شده یا با فهرست منابع و مأخذ همخوانی ندارد، مانند: ص. ۲۵، ش. ۱؛ ص. ۲۹، ش. ۲؛ ص. ۳۰، ش. ۱؛ ص. ۳۱، ش. ۱ و غیره.

۲-۷. نام مترجم در بعضی از منابع نوشته و در بعضی منابع نوشته نشده است؛ مانند: ص. ۳۷، ش. ۱؛ ص. ۳۸، ش. ۲ و غیره.

۳-۷. صفحات بعضی از منابع در پانویس ذکر نشده است؛ مانند: ص. ۲۶، ش. ۵؛ ص. ۴۰، ش. ۶ و غیره.

۴-۷. اسامی پدیدآورندگان ناقص نوشته شده یا با نام کوچک شروع شده است، مانند: «پوپ، آرتور ابهام / صحیح: ابهام پور، آرتور» ص. ۶۱، ش. ۱ و ص. ۶۳، ش. ۱؛ «ساکسیبیان / صحیح: ساکسیسیان» ص. ۶۱، ش. ۳؛ «مارتین لینگر / صحیح: لینگر، مارتین» ص. ۶۹، ش. ۲ و غیره.

۷-۵. نام کوچک بعضی از پدیدآوردندگان ذکر نشده است، مانند: بلوشه، [ادگار] ص. ۶۳، ش. ۲؛ سودآور، [ابوالعلا] ص. ۷۹، ش. ۴ و غیره.
 ۷-۶. در بعضی از منابع اسم پدیدآور از قلم افتاده و با عنوان منبع نوشته شده است، مانند: ص. ۳۳، ش. ۲ و ص. ۵۹، ش. ۳.
 ۷-۷. استفاده از «همان» در منابعی که تکرار شده یکدست نبوده، مطابق با هیچ یک از شیوه‌های استناددهی نیست.

۸. ارائه نمونه (/تصاویر) برای بعضی از مباحث بیان شده، که مستند هم نیستند ضروری به نظر می‌رسد، مانند:
 ۸-۱. «نگاهی به تصاویر برجای مانده از آثار مانوی و مقایسه حاشیه گل و بوت‌های آن با تذهیب‌های قرون بعدی این واقعیت ... و در سیر تاریخی آن، تصاویر از متن مستقل شد» (ص. ۲۷).
 ۸-۲. «چندین نمونه قرآن بسیار نفیس دیوانی، تولیدشده در دربار ایلخانیان، همچنین قرآن کتابت شده به دستور ابواسحاق اینجو از جمله زیباترین نسخه‌های مذهب ایرانی تولید شده در این دوره است» (ص. ۴۰).

ب. اشکالات و نواقص تخصصی

۱. فصل اول

۱-۱. عنوان کتاب و فصول همخوانی ندارد. عنوان کتاب مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایرانی، فصل اول «ضرورت بررسی مکتب شیراز در آرایه‌های هنری نسخه‌های خطی» و فصل دوم «هنر نقاشی و تذهیب ایرانی - اسلامی» است. شایسته بود پژوهشگر در فصل اول، تعاریفی عملیاتی از کلیدواژه‌های عنوان پژوهش (کتاب) ارائه می‌کرد.

۲-۱. در این فصل به فواید و کاربردهای پژوهش، نه به عنوان بحث مستقل (با تیترو عنوان مشخص)، و نه در مباحث مربوط به بیان مسئله، ضرورت و اهمیت پژوهش، و غیره هیچ اشاره‌ای نشده است.

۳-۱. جامعه آماری پژوهش به طور دقیق و شفاف (با تیترو عنوان مشخص) ذکر نشده است. پژوهشگر در اهداف پژوهش اشاره کرده است «تیین ویژگی‌های مشخص و معین هر دوره به عنوان شاخصه‌های هنری با تکیه بر نمونه‌های مستند از آرایه‌های نسخه‌های خطی - که زینت بخش موزه‌های مختلف و معتبر دنیا می‌باشد - از اهداف دیگر است».

بررسی‌ها نشان داد از تعداد ۳۱ نسخه معرفی شده، ۱۱ نسخه (۳۵/۴۴ درصد)

مربوط به کتابخانه ملی ایران و ۱۳ نسخه (۴۱/۹۴ درصد) مربوط به کتابخانه ملی فرانسه است. یعنی بالای ۷۷ درصد جامعه آماری از دو کتابخانه و حدود ۲۳ درصد از ۵ کتابخانه و موزه دیگر است. از طرفی، حدود ۴۲ درصد جامعه مورد مطالعه، برگرفته از پژوهش فرانسیس ریشار است؛ یعنی از نظر علمی، جامعه مورد مطالعه برای تعمیم و اثبات یافته‌های پژوهش کفایت نمی‌کند و لذا، پژوهش جامعیت لازم را ندارد.

۴-۱. پیشینه تحقیق جامع و کامل نیست؛ زیرا:

۴-۱-۱. فقط پیشینه مربوط به ایران ذکر شده است و پیشینه مربوط به خارج از کشور، از جمله پژوهش فرانسیس ریشار، که طبق بررسی، حدود ۴۲ درصد نمونه‌ها از آن ذکر شده (جدول ۱) و با یک بررسی، دیگر یک چهارم از حجم مطالب فصل سوم از همین پژوهش است، ذکر نشده است. شایسته بود پیشینه در دو قسمت: ایران و خارج از کشور تقسیم‌بندی و تدوین می‌شد.

۴-۱-۲. هیچ توضیحی از اهداف، جامعه مورد مطالعه، و یافته‌های پژوهش‌های ذکر شده در پیشینه ارائه نشده است.

۴-۱-۳. اطلاعات کتابشناختی پیشینه (صص ۲۱ و ۲۲) ناقص بوده، محل نشر و نام ناشر ۴ عنوان کتاب، مقطع تحصیلی ۲ عنوان پایان‌نامه، سال انتشار ۳ نشریه، و شماره پیاپی (دوره انتشار) ۲ نشریه قید نشده است.

۲. فصل دوم

۲-۱. در مقدمه، تحت عنوان: «هنر مصورسازی کتاب در ایران»، هنر مصورسازی کتاب در ایران، هرچند به صورت مختصر و ناقص بیان شده است، اما به ارتباط بین هنر و نقاشی ایرانی و اسلامی، هیچ اشاره‌ای نشده است.

۲-۲. شایسته بود تاریخ‌های تأسیس و انقراض سلسله‌ها، ادوار، حکومت‌ها، و غیره، از جمله عهد ساسانی (دوران ۴۰۰ ساله حکومت ساسانی)، مانویان، حکمرانان مغول، عباسی، سلجوقی و غیره به طور دقیق ذکر می‌شد تا مطالعه‌کننده (خواننده) بتواند سیر تاریخی هنر نقاشی و تذهیب ایرانی-اسلامی را در ذهن خویش ترسیم نماید.

۳. فصل سوم

۳-۱. مطالب قسمت اول فصل سوم (صفحات ۳۷ تا ۵۱) به صورتی که پیش‌تر گفته شد تیربندی (عنوان‌بندی) شده است، که اشکالاتی دارد:

۳-۱-۱. دوره تیموری در عنوان «کتاب‌آرایی در ایران در دوره مغول و تیموری» اضافه است.

۳-۲-۲. مکتب شیراز در دوره آل مظفر (۷۵۶ تا ۷۹۵ ق.)، زیرمجموعه «کتاب‌آرایی در ایران در دوره مغول و تیموری» نیست و باید به صورت جداگانه بررسی می‌گردید.

۲-۳. همانند فصل دوم، شایسته بود تاریخ‌های تأسیس و انقراض سلسه‌ها، ادوار، حکومت‌ها، و غیره به‌طور دقیق ذکر می‌شد. این موضوع برای دوره آل اینجو (۷۲۵ تا ۷۵۸ ق.) و آل مظفر (۷۵۶ تا ۷۹۵ ق.) در عنوان مطلب بیان شده است، اما برای بقیه دوره‌ها (تیموریان، صفویان، افشاریه، زندیه، و قاجار) ذکر نشده و در مواردی در متن مطلب بیان شده است.

۳-۳. اطلاعات ارائه‌شده برای نمونه‌ها (جدول ۱) یکدست و کامل نیست.

۱-۳-۳. برای نسخه شماره ۱، تعداد سطور قید شده ولی برای بقیه موارد ذکر نشده است.

۲-۳-۳. ابعاد نسخه‌های شماره ۱، ۹، ۱۰، ۱۱، و ۱۵ ذکر شده ولی برای بقیه موارد، ابعاد ذکر نشده است.

۳-۳-۳. برای ۶ نسخه، تعداد اوراق (۵، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۵ و ۲۰) و برای یک نسخه، تعداد صفحات (۲۹) ذکر شده ولی برای بقیه موارد ذکر نشده است.

ممکن است بیان این موارد (تعداد سطور، اوراق و ابعاد) برای نمونه‌های معرفی‌شده از مجموعه‌های کشورهای خارجی، به دلیل در دسترس نبودن، مقدور نبوده باشد، ولی شایسته بود دست‌کم برای نمونه‌های ارائه‌شده از کتابخانه ملی ایران (شماره‌های ۲۰ تا ۳۱) این موارد تکمیل شود.

۴-۳-۳. منبع اطلاعات ۱۴ نسخه معرفی‌شده ذکر شده ولی ۱۷ نسخه (شماره‌های ۴ و ۱۶ تا ۳۱) ذکر نشده است. شماره‌های ۱۶ تا ۱۹ قطعاً از پژوهش فرانسیس ریشار است. بقیه موارد (شماره‌های ۲۰ تا ۳۱) اگر توسط پژوهشگر کتاب استخراج و قید شده است، باید مشخص، و دست‌کم در مقدمه یا پانویس درج می‌شد.

۵-۳-۳. تاریخ کتابت نسخه‌های زیچ‌نامه و گلچین اسکندر سلطان قید نشده است (ص. ۵۷). در صورتی‌که در پانویس تصاویر ارائه‌شده از این دو نسخه (تصاویر شماره ۱۶ و ۱۷)، تاریخ کتابت زیچ‌نامه ۸۱۳ - ۸۱۷ ق. و گلچین اسکندر سلطان ۸۱۳ - ۸۱۴ ق. قید شده است (صص. ۱۲۸-۱۲۹).

۶-۳-۳. مؤلف نسخه ظفرنامه ابراهیم سلطان قید نشده است (صص. ۵۸-۵۹)، در صورتی‌که در پانویس تصویر ارائه‌شده از این نسخه، تصویر شماره ۲۰، «علی یزدی» به‌عنوان مؤلف کتاب معرفی شده است (ص. ۱۳۲).

۴-۳. تمامی نمونه‌های ارائه‌شده برای سه دوره آل اینجو، آل مظفر، و تیموریان هم از پژوهش‌های پیشین خارج از کشور، و هم مربوط به کتابخانه‌ها و موزه‌های خارج از کشور است و پژوهشگر در این راستا تلاشی برای شناسایی نسخه‌ها انجام نداده است.

۴. فصل چهارم

- ۱-۴. عنوان مطلب ابتدای این فصل «نتایج اصلی پژوهش» است. بهتر است واژه «اصلی» حذف شود؛ زیرا نتایج به اصلی و فرعی تقسیم بندی نشده است.
- ۲-۴. نتایج پژوهش متناسب با اهمیت موضوع و حجم مطالب ارائه شده نیست؛ زیرا نتایج پژوهش اندکی بیشتر از یک صفحه، و به اندازه نتیجه یک مقاله است.
- ۳-۴. همانند فصل دوم، استخراج نتایج دوره‌های (سلسله‌های) تاریخی یکدست نیست.

فصلنامه نقد کتاب

میراث

سال دوم، شماره ۵
بهار ۱۳۹۴

۱۸۹

- ۴-۴. در نتایج پژوهش، هیچ مقایسه‌ای با نتایج پیشینه‌های درج شده در فصل اول (عنوان کتاب، ۲ عنوان پایان نامه، و ۶ عنوان مقاله) صورت نگرفته است.

۵. فهرست منابع و مآخذ

- ۱- ۵. برای منابعی که دو مؤلف داشته است، در بعضی مواقع، نام دو مؤلف دنبال هم در ابتدا، و در بعضی مواقع، نام مؤلف دوم بعد از عنوان منبع ذکر شده است؛ مانند: [بلخاری، حسن. تأثیر هنر... با همکاری سمیه رمضان ماهی ...]، [خلیلی، ناصر. مجموعه هنر... با همکاری جیمز دیوید] و [آدامووا، آدل؛ گیوزلیان. نگاره‌های شاهنامه. با همکاری گیوزلیان؛ ترجمه...] و غیره؛ که البته در نمونه اخیر، نام مؤلف همکار دو بار، آن هم با املائی متفاوت تکرار شده است.
- ۲- ۵. شماره صفحات (آغاز و انجام) بعضی از مقالات ذکر نشده است؛ مانند: [اسماعیل پور ابوالقاسم. «زیبایی شناسی در...»]، [بهنام، عیسی. «مشهورترین نسخه‌های خطی...»]، [تیتلی، ن. م. «کتاب و کتابت در...»]، [تیتلی، ن. م. «جادوی رنگ در...»]، [حسینی مطلق، ملیحه. «پژوهشی پیرامون...»]، [سعید، شفق. «نقاشی‌های درباری...»] و غیره.
- ۳- ۵. مقطع تحصیلی دو عنوان پایان نامه (فیلی زاده، ستاره و مرید حیدری، شیما) ذکر نشده است.
- ۴- ۵. اسامی پدیدآورندگان بعضی از منابع ناقص و اشتباه بیان شده است؛ مانند: [بازیل گری]، [تیتلی، ن. م.]، [رابینسن، ب. و.]، [ساکسیسیان]، [قمی، قاضی میراحمد]، [مقدم اشرفی، م.] و [موریتس].

۶. نمایه‌ها

- ۱- ۶. تقسیم بندی نمایه‌ها باید ادغام و ویرایش شود؛ مثلاً نمایه «آرایه‌ها و تزئینات» می‌تواند در نمایه «واژه‌ها و اصطلاح‌های تخصصی» ادغام شود. زیرا تمام واژه‌های ذیل نمایه «آرایه‌ها و تزئینات» بدون استثنا، «واژه‌ها و اصطلاح‌های تخصصی» محسوب می‌شوند.
- ۲- ۶. واژه‌های «آستان مقدس شاهچراغ (ع)» و «مسجد جامع عتیق شیراز» باید در

ذیل نمایه «کتابخانه‌ها و موزه‌ها» قرار بگیرد؛ زیرا در متن، با عنوان کتابخانه به کار رفته‌اند.

۷. تصاویر

۷-۱. اطلاعات ارائه شده ذیل تصاویر با استناد به جدول شماره ۲، یکدست و کامل نیست. محل نگهداری (/ نام کتابخانه یا موزه) برای ۲۰ تصویر و شماره نسخه برای ۳۱ تصویر قید نشده و فقط کاتب یک نسخه ذکر شده است.

۷-۲. بعضی از اطلاعات اشتباهاتی دارد؛ مانند:

۷-۲-۱. تاریخ کتابت دیوان خواجوی کرمانی در متن ۷۹۹ ق. (ص. ۴۸) ولی در پانویس تصویر شماره ۶ (ص. ۱۱۸) ۷۹۸ ق. و تاریخ کتابت دیوان عماد فقیه در متن ۷۸۶ ق. (ص. ۵۱) ولی در پانویس تصویر شماره ۱۴ (ص. ۱۲۶) ۸۷۶ ق. نوشته شده است.
 ۷-۲-۲. در ذیل تصویر شماره ۲۱، عبارت «جنگ قبایل، صفحه‌ای از گلچین اشعار، کتابت ۸۲۳ ق. [موزه دولتی برلین]» نوشته شده است، اما تصویر شماره ۲۱ در متن، ذیل توضیحات «شاهنامه فردوسی» آمده است.

۷-۲-۳. شماره نسخه دیوان حافظ در تصویر شماره ۴۱ (ص. ۱۵۳)، ۲۲۲۴ ولی در متن (ص. ۸۴)، ۲۲۲۲۴؛ شماره نسخه «زاد المعاد مجلسی» در تصویر شماره ۴۲ (ص. ۱۵۴)، ۱۱۲۳۶ ولی در متن (ص. ۸۴)، ۱۹۷۶۷؛ شماره نسخه «دیوان حافظ» در تصویر شماره ۴۳ (ص. ۱۵۵)، ۱۹۷۶۷ ولی در متن (ص. ۸۵)، ۱۱۲۳۶، قید شده است.

نتیجه‌گیری

این اثر علاوه بر شاهدی مستند بر فرهنگ، تمدن، و هنر غنی ایرانی و اسلامی، با توجه به پراکندگی نسخه‌های خطی در اقصی نقاط ایران و جهان، گسترش پژوهش در حوزه نسخه‌های خطی، راه‌اندازی و توسعه رشته تحصیلی نسخه‌های خطی در مقاطع مختلف تحصیلی و جذب شناور دانشجو از سایر رشته‌های تحصیلی، نیاز بهره‌گیری اساتید و دانشجویان رشته‌های متعدد دانشگاهی از منابع دست اول، و غیره، منبع خوبی برای آموزش و خودآموزی است.

تأسیس و راه‌اندازی رشته نسخه‌شناسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری از یک سو، و کمبود منابع آموزشی، و حتی در چنین موضوعاتی، فقدان منابع آموزشی، می‌تواند از مهم‌ترین دلایل شتابزدگی مؤلف، برای انتشار این پژوهش باشد و به نظر نگارنده نیز، در مقطع کنونی، این امر اجتناب‌ناپذیر است.

این اثر می‌تواند جرقه‌های متعدد پژوهشی در ذهن پژوهشگران خلاق برای سایر مکاتب هنری ایران و آرایه‌های نسخه‌های خطی را به وجود آورد و زمینه پویایی در مراکز آموزشی و پژوهشی هنری را فراهم نماید.

پیشنهادها

با توجه به این که این پژوهش پژوهشی پایه و زیربنایی محسوب می‌شود، برای غنای آثار بعدی، به پژوهشگرانی که قصد ادامه‌دادن این مسیر را دارند پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

۱. پیشینه‌ها با ذکر نتایج و یافته‌ها، فواید و کاربرد، و جامعه مورد مطالعه پژوهش در فصل اول به طور دقیق تدوین شود.

فصلنامه نقد کتاب

میراث

سال دوم، شماره ۵
بهار ۱۳۹۴

۱۹۱

۲. در مورد جامعه مورد مطالعه، یکی از این سه پیشنهاد می‌تواند مشکل پژوهش را حل نماید:

۱-۲. برای جامعیت پژوهش، در داخل کشور، حداقل علاوه بر کتابخانه ملی و آستان مقدس شاهچراغ، کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، مرعشی، مجلس شورای اسلامی، ملک، وزیری، و دانشگاه تهران، و در خارج هم، کتابخانه‌هایی از کشورهای بریتانیا، ترکیه، مصر، پاکستان، و هندوستان را به جامعه مورد مطالعه اضافه نماید.

۲-۲. جامعه مورد مطالعه را محدود به دو کتابخانه ملی فرانسه و ایران نماید و در عنوان کتاب (پژوهش) عبارت «مطالعه موردی: کتابخانه‌های ملی فرانسه و ایران» را اضافه کند.

۳-۲. جامعه مورد مطالعه را محدود به کتابخانه‌های ایران کرده، تمامی نمونه‌ها را از کتابخانه‌های ایران بیان کند.

۳. تأثیر اسلام و منابع اسلامی (قرآن، صحیفه سجاده، و غیره) را بر کتاب‌آرایی ایرانیان، نسخه‌های خطی ایرانی، یا مفهوم نسخه‌های خطی ایرانی-اسلامی به‌طور کامل تبیین کند.

۴. در تمامی دوره‌ها (آل اینجو، آل مظفر، تیموریان، افشاریه، زندیه، و قاجار)، ضمن معرفی نمونه‌هایی از پژوهش‌های پیشین، پژوهشگر نمونه‌هایی از کتابخانه‌ها و مجموعه‌های ایرانی را شناسایی و معرفی نماید.

۵. دوره‌های آل اینجو، آل مظفر، تیموریان، افشاریه، زندیه، و قاجار و کتابخانه‌ها، به‌ویژه کتابخانه‌ها و موزه‌های خارج از کشور، را حداقل در یک پاراگراف به‌صورت زیرنویس معرفی نماید. اگر قصد پژوهشگر ترجمه کتاب به زبان‌های دیگر باشد، معرفی کتابخانه‌ها و مجموعه‌های ایران نیز ضروری و مفید خواهد بود.

۶. ترتیب نوشتاری و طرح مباحث مهم برای تمامی دوره‌ها از قبیل: معرفی دوره، ویژگی‌ها، نمونه‌ها، و عناوین مشترک، به‌صورت یکدست و با رعایت سلسله‌مراتب انجام

شود.

۷. سعی شود در معرفی نمونه‌ها، نسخه‌هایی انتخاب شوند که اطلاعات نسخه‌شناسی آن‌ها تا حد ممکن تکمیل باشد.

۸. در نتیجه‌گیری، مقایسه با پژوهش‌های پیشین به‌طور دقیق و مفصل صورت گیرد. همچنین سیر تکامل عناصر مهم مکتب هنری شیراز و یافته‌های مهم دوره‌های مختلف را با استفاده از جدول، به‌صورت کلیدواژه‌ای یا عبارات کوتاه، نمایش داده شود.

۹. نواقص و اشکالات استنادهای برون‌متنی و فهرست منابع و مآخذ را رفع و تکمیل نماید.

۱۰. نمایه‌ها ادغام و ویرایش شود؛ همچنین واژه‌های غیرضروری و کلی از نمایه‌ها حذف شود.

۱۱. توضیحات (زیرنویس) تصاویر را کامل و یکدست کرده، اشکالات را برطرف نماید و به نمونه‌ها تنوع بخشیده و بر غنای آن‌ها اضافه کند؛ زیرا آموزش تصویری و مبتنی بر شواهد در این بحث اهمیت بسیار دارد و ضروری است.

۱۲. پس از تکمیل پژوهش و اعمال پیشنهادها، در صورت تمایل، از یک نفر متخصص موضوعی و یک نفر متخصص ادبی برای ویراستاری کمک بگیرد.

منابع

- آصف‌آگاه (حسینی اشکوری)، صادق (۱۳۸۷). *فهرست نسخه‌های خطی صارم الدوله، اهدایی به کتابخانه فرهنگ*. قم: مجمع ذخائر اسلامی.
- عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۳). *مکتب هنری شیراز در نسخ خطی ایرانی*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.